

2

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT AGRAR UNIVERSITETI

“TASDIQLAYMAN”

Toshkent davlat agrar universiteti
o‘quv ishlar bo‘yicha prorektor

S. Boboyev

2025 yil “04” 04

Re‘yxatga olindi: № BD- 60520200 - 1.12

2025 yil “04” 04

**IJTIMOIV EKOLOGIYA
FANNING O‘QUV DASTURI**

Bilim sohasi: 500 000 - Tabiiy fanlar, matematika va statistika

Ta‘lim sohasi: 520 000 - Atrof -muhit

Ta‘lim yo‘nalishi: 60520200 - Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi

Toshkent – 2025

Fan/modul kodi IJE1306	O'quv yili 2025-2026	Semester 3	ECTS - Kreditlar 6	
Fan/modul turi Majburiy	Ta'lim tili O'zbek/rus		Haftadagi dars soatlari 6	
1.	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil (soat)	Jami yuklama (soat)
	Ijtimoiy ekologiya	72	108	180
<p>I. Fanning mazmuni</p> <p>Fanni o'qitishdan maqsad – bu bo'lajak ekologiya va atrof-muhit muhofazasi (qishloq xo'jaligida) yo'nalishida "Ijtimoiy ekologiya" fani shu sohadagi fanlar ichida dastlabki o'qitiladigan asosiy fan bo'lib, insonning tabiatga ta'sirining oqibatlari, ekologik muammolarning ijtimoiy oqibatlari, ob'ektiv va sub'ektiv sabablari, o'zgargan iqlim sharoitiga moslashish jarayonlari va oqibatlari hamda global, mintaqaviy va milliy hududiy muammolar doirasidagi xalqaro hamkorlik muhofaza qilish haqidagi bilimlarini shakllantirishdan iborat.</p> <p>Fanning asosiy vazifasi - tabiat va inson o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tadrijiy nazariyasini hamda tabiiy muhitni qayta o'zgartirishning mantiqiy metodologiyasini yaratishdan iborat. Ijtimoiy ekologiya inson bilan tabiat o'rtasida kelib chiqqan ziddiyatli muammolarni aniqlash va ularni muvozanatga keltirishga harakat qiladi. Ijtimoiy ekologiya tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi qonuniyatlarini kashf etadi. Uning tadqiqot ob'ekti bir-birlaridan sifat jihatidan farq qiluvchi o'lik va tirik tabiat va jamiyatdan iborat.</p> <p>II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)</p> <p>II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:</p> <p>1-mavzu. Ijtimoiy ekologiyaning predmeti, metodlari, bosqichlari va vazifalari</p> <p>Ijtimoiy ekologiya fanining tarixi. Ijtimoiy ekologiya fanining rivojlanish bosqichlari. Ijtimoiy ekologiya fanining madaniyat sohasidagi o'rni. Ijtimoiy ekologiya fanining metodlari. Ijtimoiy ekologiyaning vazifalari</p> <p>2-mavzu. Ijtimoiy-ekologik tizimlar: nazariya va amaliyot.</p> <p>Tabiatning insonga ta'siri. Jamiyatning tabiatga ta'siri. Jamiyatning atrof-muhitga ta'sir etishining asosiy shakllari. Insoniyat tarixida ekologik tangliklar va ekologik inqiloblar. Integratsiyalangan yondashuv, Barqarorlik va moslashuv</p> <p>3-mavzu. Tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanish tarixi.</p> <p>Insonning bioijtimoiy tur sifatida noyobligi. Tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanish tarixi Tabiat bilan inson o'rtasidagi aloqa</p>				

munosabatlar rivojlanishining asosiy bosqichlari.

4-mavzu. Ekologik inqiroz tushunchasi: tasniflar va yondashuvlar.

"Ekotizim" va "suksessiya" tushunchasi. Suksessiya bosqichlari. Atrof-muhit holati nuqtai nazaridan hududlarning xususiyatlari. "Ekologik inqiroz" tushunchasini konseptualizatsiya qilish. Ekologik inqirozning sabablari. Ekologik xavf, ekologik ofat, ekologik inqiroz va ekologik xavf tushunchalari. Ekologik inqiroz darajasi. Mahalliy, mintaqaviy va global ekologik inqirozlarning o'ziga xos xususiyatlari va oqibatlari. Sanoatgacha bo'lgan jamiyatlardagi Ekologik inqirozlar va falokatlar. Sanoat inqirozlari va falokatlari. Zamonamizning ekologik inqirozlari va falokatlari. Ekologik inqirozni bartaraf etishga urinishlar va ssenariylar. E.Jonsning Ekologik falokatlar tasnifi.

5-mavzu. Ilmiy texnik taraqqiyot va inson ekologiyasi.

Ilmiy-texnik taraqqiyotning ijobiy va salbiy tomonlari. Ijtimoiy tabiiy taraqqiyotning tarkibiy qismlari. Atrof-muhit holati va inson salomatligi. Gipodinamiya, gipokineziya. Alkogolizm, shovqin, vibratsiya, elektromagnit maydoni, narkomaniya, gipoksiya, toksinlar, nevroz.

II-MODUL. IJTIMOIIY DEMOGRAFIK MUAMMOLAR.

6-mavzu. Ijtimoiy demografik siyosat.

O'zbekiston aholisi, turmushi va sharoiti. Aholining o'sishi, mehnat sharoitlari. O'zbekiston aholisining hayoti. Demografik jarayonlar. Urbanizatsiya sharoiti. Aholining o'sishi va tarqalishi.

7-mavzu. Ijtimoiy demografik va ekologik siyosat.

Oila, ona va bolalikning ijtimoiy demografik muammolari. Demografik muammolar. Oilani rejalashtirish konsepsiyasi. Tabiiy-gigienik tadqiqotlar. Markaziy Osiyoda oilani rejalashtirish.

8-mavzu. Ijtimoiy ekologik tizimlar: muammolar va yondashuvlar.

Ijtimoiy-ekologik tizimlar — bu inson jamiyati va tabiat tizimlarining o'zaro bog'langan va bir-biriga ta'sir qiluvchi majmuasidir. Fan-texnika taraqqiyotining jadallashuvi. Insonning tabiatga ta'sirining oqibatlari. Umumbashariy, mintaqaviy va mahalliy ekologik muammolar. Ijtimoiy ekologik muammolarning umumiy tasnifi. Ijtimoiy-ekologik tizimlarni boshqarishdagi muammolar — ularning murakkabligi, tez o'zgaruvchanligi va turli manfaatdor tomonlar o'rtasidagi ziddiyatlardadir.

9-mavzu. Ekologik dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirish masalalari.

Tarixiy taraqqiyotning rivojlanishi. Ijtimoiy-siyosiy munosabatlari. Ma'naviy dunyoqarash. Ekologik dunyoqarash. Ekologik moddiy va ekologik ma'naviy madaniyat. Ekologik vaziyatni ob'ektiv baholash. Ijtimoiy ong, huquqiy ekologik ong. Ma'naviy qadriyatlar. Tabiatga estetik munosabat. Ekologik ta'lim -tarbiya. Ekologik meros, biologik meros

10-mavzu. Insonning tabiiy va ijtimoiy sharoitlarga moslashuvi.

Yangi sharoitlarda insonlarning yashab ketishi. Tashqi muhitning keng miqyosli bir omili harorat. Biologik ritm bu organism moslanishining evolyutsion shakli.

Moslashishning turlari.

11-mavzu. Migratsiya jarayoni.

Aholi migratsiyasi va urbanizatsiya jarayoni. Migratsiya jarayoni. Tashqi va ichki migratsiyalar. Doimiy vaqtinchalik va mavsimiy migratsiya. Urbanizatsiya jarayoni. Urbanizatsiyaning tarixi

12-mavzu. Ijtimoiy ekologik muammolarning yuzaga kelishi.

Mintaqada tabiiy muhitning buzilish sabablari. Havoning ifloslanishi yirik hududiy-sanoat majmualari. Agrosanoat majmuasidagi ekologik muammolar.

III. Amaliy mashg'ulotlari buyicha ko'rsatma va tavsiyalar.

(Laboratoriya ishlari), (Seminar mashg'ulotlari), (Kurs ishi), (Mustaqil ta'lim) o'quv rejada ko'rsatilgan turi (nomi) bo'yicha yoziladi)

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanish tarixi.
2. Fan-texnika inqilobi.
3. Inson muhiti.
4. Inson tabiatining oliy maxsuli.
5. Atrof-muhitga insonning moslanishlari.
6. Ijtimoiy ekologiyaning mintaqaviy muammolari.
7. Sug'oriladigan yerlar muammolari.
8. Orol fojeasi.
9. Insonning tabiiy va ijtimoiy sharoitlariga moslashuvi.
10. Hozirgi zamon kishisi hayotida "tabiiylik va suniylik"ni baholash.
11. Ijtimoiy ekologiyaning tabiiy ilmiy negizi.
12. O'zbekistonda atrof-muhitni muhofazasi.
13. O'zbekiston aholisini turmush tarzi va sharoiti.
14. Aholi migratsiyasi.
15. Barqaror rivojlanish.
16. Kimyolashtirish vositalaridan foydalanishning ijtimoiy ekologik muammolari.
17. Qishloq xo'jaligida kimyoviy vositalardan foydalanish.
18. Kimyoviy mutagenez oqibatlarini.
19. Mineral o'g'itlarni qo'llash va uning oqibatlarini.
20. Ekologik siyosat, ijtimoiy siyosatning bir ko'rinishi.
21. Ekologik siyosatning tuzilmasi va asosiy bosqichlari.
22. Ijtimoiy – ekologik muammolarni hal etishda fan-texnikaning o'rni.
23. Ijtimoiy ekologik muammolarni oldini olish choralari.
24. Ijtimoiy muammolarni hal qilishda fan-texnikaning o'rni.

V. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Tabiat va jamiyat tizimi.
2. Insonning tashqi muhiti.
3. Ilmiy texnik taraqqiyo va inson ekologiyasi.
4. Ijtimoiy demografik siyosat.
5. Oila, ona va bolalikning ijtimoiy demografik muammolari.
6. Ijtimoiy ekologik muammolarning umumiy tavsifi.
7. Ekologik dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirish muammolari.
8. Ekologik siyosat.
9. O'zbekiston aholisini turmush tarzi.
10. Urbanizatsiya muammolari.
11. Aholi migratsiyasi.
12. O'zbekistonda aholi migratsiyasi.
13. Halqaro tashkilotlar va ularning vazifalari.
14. Ekologik madaniyat va uning shakllari.
15. Inson salomatligi va tashqi muhit.
16. Shahar aholisini turmush tarzi va sharoiti o'zbekistonda aholi faraonligini oshirish maqsadida amalga oshirilayotgan ishlar
17. Barqaror rivojlanish. Xozirgi davrda insonning tabiatga ta'siri.
18. O'zbekistonda aholi sonini o'sish ko'rsatkichlari.
19. Inson va tabiatning o'zaro munosabati qonuniyatlarini o'rganadigan bo'lim yoki antropodemoekotizim.
20. O'rta Osiyo ijtimoiy ekotizimi: ijtimoiy ekologik muammolar.
21. Ijtimoiy jamiyatning markaziy bo'lagi inson ekologiyasi.
22. Hozirgi zamon kishisi hayot sharoitlarida tabiiylik va sun'iylikning nisbatlarini muammolari
23. Insonning moslashuvi va ekologiyasi.
24. Ijtimoiy va ruhiy-jismoniy moslanishi muammolari.
25. Orol dengizi qurigan tubining hozirgi ahvoli. Orol mintaqasi ijtimoiy-ekologik bo'hronining sabablari.
26. Sug'oriladigan yerlarning degradatsiyasi.
27. O'zbekistonda sug'oriladigan yerlar muammolari va ularni oldini olish chora tadbirlari.
28. Jamiyat va tabiat o'zaro munosabatlarining evolyutsiyasi.
29. Barqaror rivojlanishning asosi. O'zbekiston Respublikasi barqaror rivojlanshi startegiyasi.
30. Migratsiya jarayoni bilan urbanizatsiyaning o'zaro bog'liqligi.

3.	<p>VI. Fan o‘qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetentsiyalar).</p> <p>Fanni o‘zlashtirish natijasida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> -ijtimoiy ekologiya fanining madaniyat sohasidagi o‘rni, inson muhitining asosiy elementlari moddiy omillari, global, mintaqaviy va milliy hududiy muammolar doirasidagi xalqaro hamkorlik, atrof-muhit holati va inson salomatligi faoliyati haqida <i>tassavurga ega bo‘lishi</i>; -jamiyatning atrof-muhitga ta’sir etishining asosiy shakllari, tabiat bilan inson o‘rtasidagi aloqa munosabatlar rivojlanishining asosiy bosqichlarni o‘rganish, insoniyat tarixidagi ekologik tanglik va ekologik inqiloblarni o‘rganish, ijtimoiy siyosiy munosabatlar, ijtimoiy ong, huquqiy ekologik ong, ma’naviy qadriyatlarni <i>bilishi va ulardan foydalana olishi</i>; -insonning atrof-muhitga ta’sirini bilish, jamiyatning rivojlanish oqibatlarini aniqlash, halqaro ko‘lamda atrof-muhitni muhofaza qilish <i>ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak</i>;
4.	<p>VII. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); • guruhlarda ishlash; • taqdimotlarni qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo‘lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5.	<p>VIII. Kreditlarni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to‘la o‘zlashtirish, tahlil natijalarini to‘g‘ri aks ettira olish, o‘rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va nazorat berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, i yakuniy nazorat bo‘yicha yozma ishni topshirish</p>
6.	<p>Asosiy adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Michael Begon, Colin R. Townsend, and John L. Harper. Ekology From Individuals to Ecocystems., o‘quv qo‘llanma., Blackwell 2006., 717 bet. 2. Tursunov X.T., Raximova T.U. –Ekologiya. Izd. «Chinor». 2020. 3. Xaydarova X. N.- Ijtimoiy ekologiya. Toshkent. “Innovatsiya-Ziyo”, 2025 y.,180b. 4. Shodimetov YU. Ijtimoiy ekologiyaga kirish. Toshkent “O‘qituvchi” 1994 y 5. Ergashev A Ergashev T Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. T.”Yangi asr avlodi”, 2005 y. 436 b <p>Qo‘shimcha adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 31.05.2023 yildagi PQ-171-son “Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. T.: 2023.

	<p>2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 18.01.2022 yildagi 31-son “Orol dengizining suvi qurigan tubida va orolbo‘yi hududlarida «Yashil qoplamalar» — himoya o‘rmonzorlarini barpo etishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”. T.: 2022</p> <p>3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 30 oktyabrdagi PF-5863-son Farmoni. “2030 yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” T.: 2019</p> <p>4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27-maydagi 434-sonli qarori. “O‘zbekiston Respublikasida Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi” T.: 2019</p> <p>4. Otaboev SH. Xidoyatova Z. Ekologiya, gigiena va salomatlik. Toshkent., 2007</p> <p>5. To‘xtaev A.S., Xaydarova H.N “Ijtimoiy ekologiya” Toshkent 2005 y</p> <p>6. Ситаров В.А., Пустовойтов В.В. Социальная экология: Учеб. Пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2000. https://www.biblio-online.ru/book/socialnaya-ekologiya-383368. Московский государственный университет.</p> <p>7. Biggs, R., Schlüter, M., & Schoon, M. L. (Eds.). (2015). Principles for building resilience: sustaining ecosystem services in social-ecological systems. Michigan State University Press. Michigan State University.</p> <p>8. Navigating Social-Ecological Systems: Building resilience for complexity and change. Eds. Berkes, F., Colding, J., Folke, C. Cambridge University Press. University of Cambridge.</p> <p>Internet saytlar</p> <p>1. www.gov.uz</p> <p>2. www.lex.uz</p> <p>3. www.ziyonet.uz</p> <p>4. www.nature.uz</p>
7.	<p>Fanning o‘quv dasturi Toshkent davlat agrar universiteti Ilmiy Kengashining 202__ yil “__” _____ dagi ____ -sonli bayonnomasi bilan ma’qullangan</p>
8.	<p>Fan/modul uchun ma'sular:</p> <p>Xaydarova X. N - ToshDAU “Ekologiya va botanika” kafedrasida, b.f.n., dotsent</p> <p>Yuldasheva S.Sh -ToshDAU, “Ekologiya va botanika” kafedrasida, b.f.f.d (PhD)., dotsent</p>
9.	<p>Taqrizchilar:</p> <p>Samatov I.M - Toshkent davlat agrar universiteti “Ekologiya va botanika” kafedrasida, dotsent, b.f. f.n.</p> <p>Yakubjonova Sh.T - Nizomiy TDPU Tabiiy fanlar fakul’teti “Botanika”kafedrasida dotsent g.f.f.d. (Turdosh OTM).</p>

Mazkur o'quv dasturi dunyoning e'tirof etilgan xalqaro QS va THE reytinglarida nufuzli TOP-300 talikka kirgan quyidagi oliy ta'lim tashkilotlarining ta'lim dasturlari asosida ishlab chiqilgan.

№	OTM nomi	QS	THE	O'quv dasturidagi mavzu nomi	Kiritilgan qo'shimcha va o'zgartirishlar	Havolalar:
1	Moscow State University Rossiya	94 o'rin	107 o'rin	4-mavzu. Ekologik inqiroz tushunchasi: tasniflar va yondashuvlar.	Концепция экологического кризиса: классификации и подходы. (<i>Ekologik inqiroz tushunchasi: tasniflar va yondashuvlar</i>)	https://www.socio.msu.ru/documents/bs11_430p.pdf
2	Stockholm University Sweden	128 o'rin	200 o'rin	8-mavzu. Ijtimoiy ekologik tizimlar: muammolar va yondashuvlar	Social-ecological systems: challenges & approaches (<i>Ijtimoiy ekologik tizimlar: muammolar va yondashuvlar</i>)	https://www.stockholmresilience.org/download/1851d83659166367a9a161487/1544014883659/HT18%20SESCA%20Syllabus%20Course%201.pdf
3	University of British Columbia Kanada	38 o'rin	3 o'rin	2-Mavzu. Ijtimoiy-ekologik tizimlar: nazariya va amaliyot.	Social-Ecological Systems: Theory and Practice) (<i>Ijtimoiy-Ekologik Tizimlar: Nazariya va Amaliyot.</i>)	https://ires.ubc.ca/files/2010/06/RMES-510-Course-Syllabus-Kai-Chan-PDF.pdf
4	University of British Columbia Kanada	38 o'rin	34 o'rin	4-mavzu. Ekologik inqiroz tushunchasi: tasniflar va yondashuvlar.	The concept of ecological crisis: classifications and approaches. (<i>Ekologik inqiroz tushunchasi: tasniflar va yondashuvlar</i>)	https://ires2015.sites.olt.ubc.ca/files/2016/01/RES-510-syllabus-Terre-final-version-in-PDF.pdf

